

Др Дарко М. Маринковић, ванредни професор
Криминалистичко-полицajsка академија
Београд
darko.marinkovic@kpa.edu.rs

ИЛЕГАЛНА ТРЖИШТА – ПРОЦЕНЕ ГЛОБАЛНИХ ПРИХОДА*

Сажетак: Илегална тржиштина представљају феномен од изузетној економској, политичкој и друштвеној значаја, чији годишњи приходи премашују вредности од хиљаду милијарди америчких долара. На илегалним тржиштима државне институције и примена закона се налазе ван домаћа тржишних учесника, док друштвене везе и лична познанства истрају истакнутој улози функционалној суштини. У прошлој деценији дошло је до значајној раста незаконитог трговине наркотика, људи, ватреног оружја, фалсификованих производа и природних ресурса. Куповина ових, као и других врста роба и услуга на илегалним тржиштима генерално се одликује високим нивоима организовања и присуством јаким криминалним групама и мрежама. Иако су ове активности постојале и у прошлости, њихов садашњи обим и географска дистрибуција су без преседана.

Мерење незаконитих финансијских токова на илегалним тржиштима представља изузетно комплексан задатак. Различите процене резултата су непостојања јединствене и објективне методологије. Поред тога, посебан проблем је и консенсуалности тржишних актера, због чега је феномен илегалних тржишта и дистрибуције роба и услуга на њима прилично скривен.

У раду су дефинисана и анализирана кључна обележја илегалних тржишта, улога организованог криминала на илегалним тржиштима, као и процене висине финансијских токова на тржиштима фалсификованих производа, ојних дрога, људи као робе, односно људских органа и сексуалних услуга, оружја, дуванских производа и њихове новца.

* Рад је резултат реализовања научноистраживачког пројекта под називом *Развој институционалних капацитета, стандарда и процедура за сувојшњавање организованог криминала и тероризма у условима међународних интеграција*. Пројекат финансира Министарство просвете и науке Републике Србије (бр. 179045), а реализује Криминалистичко-полицијска академија у Београду (2011–2015).

Кључне речи: илегална тржиштина, криминални приходи, организовани криминал, фалсификовани производи, трговина људима, наркотржиште, илегално тржиште цицарета, илегално тржиште оружја, прање новца

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Тржиште је економска категорија и може се дефинисати на различите начине, зависно од истраживачког приступа. Плуралитет гледишта о тржишту произилази из чињенице да је реч о веома комплексном феномену, те да постоје многобројни аспекти његове анализе, као и различите форме у којима се испољава. Уобичајено, економска наука тржиште дефинише као укупност односа понуде и тражње, која се, на одређеном простору и у одређено време, успостављају поводом размене роба и услуга. У ситуацијама када су предмет размене илегални производи или се легални производи размењују на незаконит начин, кршећи утврђене законске одредбе, говоримо о постојању илегалних тржишта. Илегалност тржишних трансакција искључује улогу државе на пољу дефинисања и заштите имовинских права учесника ових активности, што за последицу има дефинисање специфичних кључних обележја илегалних тржишта, која су несвојствена легалним тржиштима и законитом пословању. Тамо где државни органи, територијално или у сфери понуде и тражње одређене врсте робе, нису у стању да снагом своје принуде обезбеде поштовање тржишних законских норми, долази до њихове супституције организованим криминалом. Другим речима, организовани криминал преузима улогу регулаторног тржишног субјекта.

Интернет и глобално умрежавање кључни су покретачи новог начина функционисања илегалних тржишта. Тзв. *тамни (интер)нет* (ен. *dark net*) и анонимно *on line* тржиште илегалне продаје широког асортимана производа, укључујући и забрањене, представља најбољи пример динамике и константног мењања ситуације у овој сфери економских односа, са озбиљним импликацијама на активности државних органа у њиховом сузбијању.¹ Са друге стране, истражни органи се све чешће срећу са појединцима који индивидуално наступају на неким од кључних илегалних тржишта, што донекле мења парадигму доминације организованих криминалних група. Узимајући у обзир озбиљне штете које могу нанети привреди једне земље, они морају постати *мејта* вредна пажње надлежних органа, једнако као и саме криминалне групе.

¹ Милана Писарић, „Потребни нормативни одговор на проблеме откривања и доказивања дела високотехнолошког криминала“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, год. 47, број 1/2013, 292.

Процене ЕВРОПОЛА за 2013. годину говоре да на подручју *Евройске уније* фигурира око 3600 организованих криминалних група, укључених у широк дијапазоних кривичних дела.² Фокус њихових активности усмерен је на илегалну производњу и трговину наркотицима и разне врсте превара, које чине више од половине укупних незаконитих активности. У сфери наркокриминала најзначајнија је трговина кокаином и канабисом, у коју је укључен и највећи број преступника, док се као најважније врсте превара издвајају оне које су у вези са акцизном робом и ПДВ-ом. На илегалним тржиштима која се рапидно брзо мењају, мењају се и сами преступници, физички или у модусу деловања, како би се што ефикасније искористиле свеже криминалне могућности, али и одолело новим и ефикаснијим активностима сузбијања злочина. Задњих година јавља се тенденција да се незаконите активности организованог криминала прошире на нова тржишта, уз развијање нових и мање ризичних криминалних активности. У оба случаја то се дешава због процене већих или мањих могућности за профитом и укљученог ризика од откривања и санкционисања, при чему се настоји да прво превлада другим. Наравно, разуман, односно не превише висок ризик од откривања и кажњавања је одлучујућа варијабла која орјентише преступнике у избору њихових активности.³

2. ОСНОВНА ОБЕЛЕЖЈА ИЛЕГАЛНИХ ТРЖИШТА

Илегална тржишта представљају феномен који је од изузетног економског, политичког и друштвеног значаја. Иако је тешко одредити прецизне размере њиховог обима и величине, с обзиром да учесници на илегалним тржиштима не објављују податке о својим приходима, расходима и профиту, постојеће процене указују да они на годишњем нивоу премашују вредност од 1.800 милијарди америчких долара.⁴ С политичког становишта, постојање илегалних тржишта представља значајан изазов за државу и правни систем једне земље, али и ширег привредног региона или еко-

² *EU Serious and Organised Crime Threat Assessment 2013*, European Police Office, Van Deventer, the Netherlands 2013, 8.

³ Дарко Маринковић, „Организовани криминал и илегална тржишта“, *Култура полица*, год. 9, посебно издање број 2/2012, 561.

⁴ Процене HAVOCSCOPE-а. HAVOCSCOPE је независни провајдер информација и података о активностима на илегалним тржиштима широм света. Наведена процена је одређена сабирањем вредности кријумчарења и других илегалних активности у вези са 50 производа, на криминалним тржиштима у 91-ој земљи широм света. Своје информације HAVOCSCOPE свакодневно прикупља из новинских чланака, академских часописа, као и извештаја владиних агенција и невладиних организација из целој свету. Вид. Havocscope Black Market, <http://www.havocscope.com/>, 10.10.2015.

номске заједнице. Због изазова које постојање илегалних тржишта намеће моралном устројству друштва, неопходно је размотрити и њихове шире друштвене аспекте. Игнорисање њиховог постојања искључује могућност стицања нових сазнања о овом феномену, истовремено отежавајући разумевање суштине илегалних, али и легалних тржишта.

Заједнички именитељ легалних и илегалних тржишта је чињеница да је њихово функционисање условљено постојањем закона понуде и тражње. Међутим, стварање илегалних тржишта захтева испуњење и одређењих, у односу на легална тржишта, специфичних услова. Посматрано са аспекта тражње, разлог постојања илегалног тржишта може бити двојак. У првом случају илегално тржиште се јавља због непостојања легалног тржишта одређене врсте роба или услуга. Други разлог је значајна диспропорција цена конкретних производа/услуга на легалном тржишту, у односу на цену тих истих или сличних производа (копија) на илегалном тржишту. Таква несразмера доводи купца у ситуацију да превазиђе моралне дилеме и (потенцијалне) ризике који настају као последица илегалне куповине. Са становишта понуде, појава илегалних тржишта углавном зависи од очекиване профитабилности снабдевача, која представља функцију трошкова производње и/или дистрибуције и ризика од откривања и санкционисања. И добављачи, попут купаца, морају бити спремни да превазиђу све препреке и моралне скрупуле у вези са илегалном страном својих активности.

Криминалне организације своје активности на криминалном тржишту изводе на сличан начин на који то раде законити субјекти на легалном тржишту, због чега се њихове делатности неретко пореде са законитим пословима и принципима. Обоје теже стицању профита продајом роба и услуга и обоје користе остварени профит да би платили људе који за њих раде, као и унапредили своје пословање. Новац се даље инвестира у куповину нових технологија и опреме, запошљавање новог особља и/или побољшавање постојећих људских ресурса, све у функцији увећања продуктивности. Тежи се и ширењу на нова тржишта – географски или тржишта нових (других) производа/услуга. Међутим, криминална и легална удружења се и значајно разликују, првенствено у модалитетима својих шанси и ризика на тржишту. Преступници могу да користе насиље, застрашивање и корупцију, способни су да омету конкуренцију инфилтрирајући значајна средства у легитимну економију, с обзиром да се могу ослонити на *љрљави новац*. Легална удружења узимају капитал од банака плаћајући официјелне камате, што не чине удружења која користе криминални профит да би задовољила своје потребе за ликвидношћу и капиталом. Наравно, криминална удружења се излажу великом ризику у поређењу са субјектима који обављају легалне послове – чињеница да се понашају незаконито чини их рањивим на акције државних ор-

гана задужених за сузбијање злочина, које могу резултирати лишењем слободе и запленом капитала.⁵

Регулативне активности државних органа и примена закона се на илегалним тржиштима налазе ван домашаја његових актера, с обзиром на чињеницу да се они, по дефиницији, налазе у сфери криминалног понашања. Зато на њима неформалне друштвене везе, односи и лична познанства играју истакнуту улогу функционалних супститута официјелних регулаторних тела. И поред тога, субјекти илегалних тржишта се налазе у инфериорном положају у односу на оне који послују у сфери законитог. Детаљан преглед њихов активности показује да се ова тржишта, у поређењу са легалним, слабо развијају, уз отежану процену тржишних активности услед недостатка информација и здраве конкуренције (углавном се ради о монополским тржишним структурама). Такво стање доводи до ситуације да кључну улогу у процесу размене добара имају непосредни, персонални односи, тј. лична познанства и међусобно поверење тржишних актера – другим речима, трансакције на илегалним тржиштима оптерећује неповерење у нове или непроверене партнере, како у погледу квалитета/квантитета робе, тако и наплате, уз константно присутни страх да ће један актер другог потказати полицији или да је у конкретном случају реч о *наметићалци*, тј. симулованом правном послу, који ће обезбедити круцијалне доказе о незаконитом поступању.

Ситуација на илегалном, слично као и на легалном тржишту, може бити стабилна или нестабилна, што у првом реду зависи од степена снабдевености тржита робом, обимом њене потражње и степеном ризика бављења илегалном купопродајом. У том смислу, фактори који утичу на скок цена робе на илегалном тржишту се, генерално, могу поделити у три групе:⁶

- недостатак робе на тржишту из било ког разлога (нпр. пресечен кријумчарски канал и заплењена већа количина наркотика);

- нагло повећање потражње за робом на тржишту снабдевом уобичајеним количинама (нпр. у току трајања неке манифестације, када долази велики број гостију са стране који конзумирају наркотику – пример музичког фестивала *Еџиџи* код нас);

- интензивна активност полиције и других служби на илегалном тржишту у одређеном периоду, која резултира повећаним ризиком по трговце да буду откривени и лишени слободе.⁷

⁵ Pino Arlacchi, „The Dynamics of Illegal Markets“, *Combating Transnational Crime - Concept, Activities and Response* (ed. Phil Williams, Dimitri Vlassis), London - Portland, 2001, 15.

⁶ Дарко Маринковић, Оливер Лајић, *Криминалистичка методика*, Криминалистичко-полицијска академија Београд, 2014, 271.

⁷ Прави пример нестабилне ситуације на илегалном наркотржишту и скока цена наркотика била је ситуација за време полицијске акције *Сабља*, реализоване у тромесечном

Да би тржиште могло нормално да функционише потребно је стабилно окружење, односно предвидљивост понашања тржишних учесника. Другим речима, нормално функционисање тржишта захтева смањење неизвесности тржишних трансакција, што важи како за тржишта која функционишу законито, тако и она која се не могу тако окарактерисати. У том смислу, Beckert (Бекерт) и Wehinger (Вехингер) идентификују три основна фактора чији дисбаланс доводи до тржишне нестабилности и поремећаја координације активности тржишних учесника.⁸ Реч је о проблемима *процене вредности, конкуренције и сарадње*. Чињеница да илегална тржишта, као своју кључну одредницу, подразумевају незаконитост поступања, условљава примену других решења у елиминисању координационих, односно проблема предвидљивости, у односу на легална, законита тржишта. Другим речима, незаконитост доводи до различите и веома често компликоване структуре илегалних тржишта.

2.1. Организовани криминал на илегалном тржишту

Van Duynе (Ван Дајн) истиче да организовани криминал представља резултат динамике илегалних тржишта - *Шта је организовани криминал без организовања неке врсте незаконите трговине, без продаје и кувине забрањених добара и услуга у једном организованом контексту? Одговор је једноставан – ништа*.⁹

Активности организованог криминала се, с обзиром на његов лукративни карактер, првенствено односе на снабдевање илегалних тржишта забрањеним робама или услугама, али и пружање заштите и безбедности тржишним актерима, с обзиром да вакуум државне власти на њима доводи до одсуства механизма којима се обезбеђује поштовање обавеза и извршење купопродајних уговора (на законитим тржиштима то је, у крајњој инстанци, суд). Другим речима, тамо где државни органи, територијално¹⁰

периоду након убиства премијера Владе Србије, марта 2003. године. Током ванредног стања које је пратило ову акцију лишени су слободе главни снабдевачи српског наркотржишта, тако да је доток дрога на њему био веома сужен у обиму. Поред тога, они дилери који су се налазили на слободи били су, у случају да изађу на улицу и продају дрогу, изложени знатно већем ризику да ће бити откривени и лишени слободе, од уобичајеног. Зато је у том периоду до наркотика било јако тешко доћи, а њихова цена је вишеструко скочила.

⁸ Jens Beckert, Frank Wehinger, „In the shadow: illegal markets and economic sociology“, *Socio-Economic Review*, vol. 11, 1/2012, 7-8.

⁹ Petrus Van Duynе, „Organized Crime, Corruption and Power“, *Crime, Law and Social Change*, vol. 26, 3/1997, 203.

¹⁰ Тако, нпр., поједини делови државне територије у Мексику су под искључивом контролом и надлежношћу наркократела и у њима полиција и други органи државне власти нису присутни.

или у одређеној сфери економских односа¹¹, нису у стању да снагом своје принуде обезбеде поштовање законских норми, долази до њихове супституције организованим криминалом.

По правилу, активности организованог криминала обухватају производњу и дистрибуцију широког спектра производа и услуга, како у легалним, тако и илегалним областима – од трговине наркотика, илегалне коцке, грађевинских активности, до инвестиционог банкарства.¹² С обзиром на умешаност организованог криминала у процес производње и дистрибуције разних производа и услуга, он се често поистовећује са *фирмама* (предузећима, привредним субјектима), постајући на тај начин предмет економских анализа, подједнако као и регуларне пословне фирме. Тржишта добара и услуга која су предмет пословања криминалних група, у принципу се могу анализирати на сличан начин као и легална тржишта. Поред тога, уколико се ради о илегалним производима и услугама, таква анализа је повезана са *економијом криминала*.

Једна од основних карактеристика илегалних тржишта се односи на чињеницу да субјекти који послују на њима нису у стању да се самостално заштите, чиме постаје разумљиво зашто су илегална тржишта привилегована подручја за контролу организованог криминала - шансе актера на илегалним тржиштима да се позову на полицијску заштиту су сведене на нулу. Schelling (Шелинг) указује да је основна делатност организованог криминала коришћење насиља ради пружања *услуга заштите* илегалним, али и легалним привредним субјектима, које у првом реду подразумевају заштиту од рекетирања других криминалних група.¹³ У ширем контексту, *услуге заштите* укључују и заштиту од пословне конкуренције на илегалном/легалном тржишту оних субјеката који су под његовим протекторатом. При томе треба имати у виду и да је сама заштитна улога организованог криминала монополског карактера и да не трпи конкуренцију - једна криминална група је територијално инкопатибилна са другом групом сличне криминалне орјентације. Треба имати у виду и да они експоненти организованог криминала који у наведеним случајевима обезбеђују заштиту, корупцијом морају контролисати и локалне полицијске службенике, како би се заштитили од хапшења и процесуирања, али, са друге стране, и криминалних конкурената, преусмеравајући фокус државне репресије оних које корупцијом контролишу на њих.

¹¹ Првенствено се мисли на купопродају одређених роба и/или услуга, као што су опојне дроге, људски органи или заштићене животињске врсте.

¹² *From illegal markets to legitimate businesses: the portfolio of organised crime in Europe*, Final Report of Project OCP – Organised Crime Portfolio, 2015, 33-34.

¹³ Нав. према Gianluca Fiorentini, „Organized Crime and Illegal Markets“, *Encyclopedia of Law and Economics*, part VIII, Criminal Law, Economics of Crime & Law Enforcement, 1999, 436.

У ширем контексту, Gambetta (Гамбета) тврди да организовани криминал послује као управљачка структура усмерена углавном на подземље, тако да се његове активности не могу редуковати на просто снабдевање тржишта илегалним робама и/или услугама.¹⁴ Он пориче принудни карактер односа организованог криминала и илегалних фирми, истичући да је основна делатност организованог криминала креирање поверења и сигурности, тј. стабилнијег институционалног окружења за пословање ових других. Пружање *услуга заштити* се не односи искључиво на заштиту имовинских права и спровођење у(до)говора, већ и стварање *баријера* за улазак других на илегална тржишта. Саме баријере могу бити разноврсне - то може бити физичко насиље и примена силе према онима који покушавају да се укључе у незаконите тржишне активности, али и плаћање прописане суме новца како би се добила *криминална лиценца*. На крају, принудни елементи односа организованог криминала и илегалних фирми јављају се и као потреба за повременим коришћењем насиља од стране овог првог, како би се очувала репутација ауторитета у њиховом односу.

Задњих година присутна је тенденција ширења незаконитих активности организованог криминала на нова тржишта, уз развијање мање ризичних криминалних активности. У оба случаја то се дешава кроз процену већих или мањих могућности за профитом и укљученог ризика од откривања и санкционисања, при чему се настоји да прво превлада другим. Наравно, разуман, односно не превише висок ризик од откривања и кажњавања је одлучујућа варијабла која орјентише криминалце у избору њихових активности.

3. НАЈЗНАЧАЈНИЈА ИЛЕГАЛНА ТРЖИШТА И ПРОЦЕНЕ ВИСИНЕ ПРОФИТА НА ЊИМА

У протеклој деценији дошло је до значајног раста незаконите трговине наркотика, људи, ватреног оружја, фалсификованих производа и природних ресурса. Купопродаја ових, као и других врста роба и услуга на илегалним тржиштима, генерално се одликује високим нивоима организовања и присуством јаких криминалних група и мрежа, али и појединаца. Иако су илегална тржишта постојала и у прошлости, њихов садашњи обим и географска дистрибуција су без преседана. У 2009. години, вредност илегалне трговине широм света процењена је на 1.300 милијарди долара, уз тенденцију раста.¹⁵

¹⁴ Diego Gambetta, *The Sicilian Mafia: The Business of Private Protection*, Cambridge, Harvard University Press, 1993, 24.

¹⁵ *Thematic Debate of the 66th session of the United Nations General Assembly on Drugs and Crime as a Threat to Development On the occasion of the UN International Day against*

Када је реч о мерењима незаконитих финансијских токова на илегалним тржиштима, нема дилеме да је реч о веома комплексном проблему - тренутно не постоји јединствен метод који би обезбедио његове јасне и неспорне димензије. За разлику од осталих облика криминала, у којима жртве пријављују кривична дела надлежним органима, феномен илегалних тржишта и дистрибуције роба и услуга на њима прилично је скривен, тако да само мали проценат случајева на крају буде откривен. Свака квантификација њихове новчане тежине резултат је примене методолошки неунифицираних поступака који се примењују од стране експерата различитих удружења, односно организација, које се баве конкретном проблематиком, као што су процене тржишта наркотика које даје *Канцеларија Уједињених нација за проблематику дрога и криминала (United Nations Office on Drugs and Crime - UNODC)*.

3.1. Илегално тржиште фалсификованих производа

Фалсификовање производа и њихов пласман на илегалном тржишту је широко распрострањена делатност – према подацима *Светске царинске организације (World Customs Organization - WCO)* ови производи се могу наћи у великом броју држава. Најчешћи су фалсификати разних аксесоара, одеће, фармацеутских производа, електронских уређаја и мобилних телефона, али и прехранбених производа. *Организација за развој и економску сарадњу (Organization for Economic Cooperation and Development - OECD)* наводи да су размере међународне трговине кривотвореном робом у 2007. години износиле око 250 милијарди долара, али и стотине милијарди долара више, ако се у обзир узму пиратски дигитални производи и продаја фалсификоване робе у земљи производње, док је удео такве робе у укупној трговини са 1,85% у 2000. години порастао на 1,95% у 2007. години.¹⁶ WCO сматра да фалсификовани производи представљају значајну претњу јавном здрављу и безбедности, али и глобалној трговини, те да обим трговине таквом робом у 2014. години прелази 650/477 милијарди долара/еура.¹⁷ ИНТЕРПОЛ глобалне комерцијалне губитке услед фалсификовања производа процењује на 500 милијарди долара.¹⁸

Drug Abuse and Illicit Trafficking, General Assembly of the United Nations, **26 June 2012 – New York**, <http://www.un.org/en/ga/president/66/Issues/drugs/drugs-crime.shtml>, **18.02.2015**.

¹⁶ *Magnitude of counterfeiting and piracy of tangible products: an update*, OECD, November 2009, <http://www.oecd.org/sti/ind/44088872.pdf>, 20.02.2015.

¹⁷ *Collaboration against Global Counterfeiting is basis for new Memorandum of Understanding between WCO and INTA*, World Customs Organization, <http://www.wcoomd.org/en/media/newsroom/2014/july/collaboration-against-global-counterfeiting.aspx>, 26.02.2015.

¹⁸ Naím Moisés, *Illicit: How Smugglers, Traffickers, and Copycats are Hijacking the Global Economy*, New York, Anchor Books, 2006, 112.

Према подацима Уреда за хармонизацију унутрашње тржиштина ((Office for Harmonization in the Internal Market)), плагијати одеће, обуће и аксесоара обухватају 10% у укупној маси ових производа на тржишту *Европске уније*.¹⁹ Тиме се оригиналним произвођачима наноси штета од 26 милијарди евра годишње, док шири дијапазон негативних последица, укључујући трошкове влада појединих држава, ову суму уздиже на 43,3 милијарде евра. Број угашених радних места, услед смањења обима производње, креће се у опсегу од 363.000 до 520.000. Највеће штете трпи Италија, што је и разумљиво, с обзиром да се у њој налази највећи број модних брендова - њени губици се цене на 4,5 милијарди евра и 50.000 изгубљених радних места.

3.2. Илегално тржиште опојних дрога

Светски извештај о дрогама из 2011. године садржи процену стручњака UNODC-а да се глобална трговина наркотицима у првој деценији XX века мери стотинама милијарди долара.²⁰ Само тржиште кокаина у свету вреди 88 милијарди долара, док вредност тржишта хероина износи 65 милијарди долара.²¹ У неким државама и регионима вредности наркотржишта вишеструко превазилазе вредности легалних економија. Процене других великих илегалних тржишта су знатно мање – тако нпр., у 2005. години нарко-бизнис је глобално остварио профит од 320 милијарди долара, док је процењени обим светске трговине људима износио око 32 милијарде долара.²²

Колико је производња и промет дрога уносан бизнис најбоље говори податак да се килограм кокаина у џунглама Колумбије може купити за 2.200 долара, односно 5.500 – 7.000 долара у колумбијским лукама, док у великопродаји, на тржишту САД-а, достиже вредност од 24.000 - 27.000 долара, Европи 53.000 - 55.000 долара. У Аустралији је његова цена вртоглавих 200.000 долара. Цене на мало, по граму кокаина, су у САД-у између 100 - 150 долара, Европи 130-185 долара и Аустралији 250-500 долара.²³

Истраживања показују да је трговина наркотицима, са економског аспекта, одговорна за стварање највећег дела профита организованог кри-

¹⁹ *Fakes cost EU fashion industry EUR 26 bn annually*, EU Business, <http://www.eubusiness.com/news-eu/consumers.13j6>, 27.11.2015.

²⁰ *World Drug Report 2011*, United Nations Office on Drugs and Crime, Vienna, 2011, 8.

²¹ *Cocaine, Heroin, Cannabis, Ecstasy: How Big is the Global Drug Trade?* By Global Research News, Global Research, May 08, 2014, <http://www.globalresearch.ca/cocaine-heroin-cannabis-ecstasy-how-big-is-the-global-drug-trade/5381210>, 13.10.2015.

²² *World Drug Report 2007*, United Nations Office on Drugs and Crime, Viena, 2007, 170.

²³ Scott Stewart, „From Colombia to New York City: The economics of cocaine”, *Business Insider*, Jul. 16, 2015, <http://www.businessinsider.com/from-colombia-to-new-york-city-the-economics-of-cocaine-2015-7>, 22.10.2015

минала - према подацима *Орјанизације за глобални финансијски интегритет* (*Global Financial Integrity - GFI*), приход стечен продајом наркотика чини више од половине криминалних прихода.²⁴

3.3. Илегално тржиште људи као робе

Експерти *Међународне организације рада* (*International Labour Organization - ILO*) истичу да присилни рад широм света генерише 150 милијарди долара нелегалног профита годишње.²⁵ Две трећине процењене вриједности, или 99 милијарди долара, потиче од сексуалне експлоатације, док је једна трећина (51 милијарда долара) резултат принудне економске експлоатације, укључујући домаћу радиност, пољопривреду и друге економске активности. Ови подаци ILO-а, објављени 2012. године, заснивају се на процени да се око 21 милион људи широм света налази у стању које се може дефинисати као модерно ропство. Од тог броја, више од половине су жене и девојчице, које су највећим делом укључене у комерцијалну сексуалну експлоатацију (4,5 милиона) и присилан рад, док се мушкарци и дечаци најчешће искоришћавају кроз принудни рад у пољопривреди, грађевинарству и рударству.

Према наводима *Европске комисије*, жртве трговине људима су посебно изложене сексуалној и радној експлоатацији, као и уклањању органа ради продаје. Жене и деца су посебно погођени - жене и девојке представљају 56% жртава економске експлоатације и 98% жртава сексуалне експлоатације, док се деца злоупотребљавају просјачењем или другим незаконитим активностима, попут принуђивања на вршење крађа,²⁶ у одређеним случајевима и за потребе дечје порнографије.²⁷

Да би трговина људима, као профитабилна криминална активност, опстала, мора постојати негативна диспропорција између онога што она на илегалном тржишту нуди, у односу на легалне, законите активности и понуду. У том контексту, принудни рад, као производ трговине људима, мора бити (значајно) јефтинији у односу на добровољни рад, који се нуди на легалном тржишту радне снаге. Исто тако, трговина људима у циљу сек-

²⁴ *Estimating illicit financial flows resulting from drug trafficking and other transnational organized crimes*, United Nations Office on Drugs and Crime, Vienna, 2011, 127.

²⁵ *Profits and poverty: the economics of forced labour*, International Labour Office, Geneva: ILO, 2014, 1-7, <http://www.ilo.org/global/topics/forced-labour/lang-en/index.htm>, 18.10.2015.

²⁶ *Trafficking in human beings - A modern form of slavery*, European Commission, http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/organized-crime-and-human-trafficking/trafficking-in-human-beings/index_en.htm, 18.10.2015.

²⁷ Милана Писарић, „Правни оквири Европске уније у борби против дечје порнографије на Интернету“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, год. 46, број 2/2012, 472

суалне експлоатације има смисла само ако су услуге које се пружају у оквиру ње по цени (значајно) ниже у конкуренцији са услугама које се организују по принципу добровољности оних који такве услуге пружају изван експлоататорског односа (тзв. добровољна проституција), при чему се морају узети у обзир и трошкови који претходе самој експлоатацији, попут трошкова транспорта, обезбеђења и задржавање жртава и сл.

3.4. Илегално тржиште људских органа

Иако су медицински и технолошки напредак значајно променили проблематику донације и трансплантације органа, јаз између понуде и потражње константно расте, између осталог и због високог нивоа контроле коју државни органи спроводе у центрима за трансплантацију.²⁸ Комерцијална трговина људским органима у целом свету је илегална, са изузетком Ирана. Према подацима *Америчкој удружења за налажење и трансплантацију органа (Organ Procurement and Transplantation Network)*, национална листа кандидата за трансплантацију се у овој земљи сваких 10 минута увећава за једно име, док дневно 22 људи умире, чекајући орган за трансплантацију. Током 2013. године у Србији је урађено 90 трансплантација – 70 бубрега, 17 јетри и три срца, док је број донора износио 40.²⁹ Почетком 2014. године на трансплантацију бубрега чекало је око 700 пацијената, док је за 70 њих била потребна нова јетра.³⁰

Организација за глобални финансијски интегритет (Global Financial Integrity - GFI) процењује да илегална трговина органима расте, те да годишње остварује профит између 600 милиона и 1,2 милијарде долара, не рачунајући трансплантације срца, плућа и панкреаса, за које подаци нису доступни.³¹ Готово по правилу, земље из којих долазе донатори органа су сиромашне земље у Јужној Америци, Африци, Азији и источној Европи, док се, са друге стране, примаоци налазе у богатим државама (САД, Канада, Аустралија, Велика Британија, Израел и Јапан). Тако нпр, богати пацијенти преступницима плаћају до 128.500 фунти за један бубрег, да би они у Кини, Индији или Пакистану, такав орган купили за мање од 3.200 фун-

²⁸ Justin Caba, „Organ Donation And Transplantation: Donee Waiting List Grows As Number Of Available Donor Hearts Declines”, *Medical Daily*, Feb 10, 2015, <http://www.medicaldaily.com/organ-donation-and-transplantation-donee-waiting-list-grows-number-available-donor-321606>, 18.10.2015.

²⁹ Рекордан број донора у 2013. години, РТС, недеља, 5.01.2014, <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/Dru%C5%A1tvo/1487775>, 18.10.2015.

³⁰ *Ibid.*

³¹ Jeremy Haken, *Transnational Crime In The Developing World*, Global Financial Integrity, 2011, 22.

ти.³² Другим речима, *боїайи новцем себи йродужавају живоїи, на ушїїрб сиромашних*.

3.5. Илегално тржиште сексуалних услуга

Проституција или комерцијализовани секс је једна од грана секс индустрије кроз коју се остварују огромни профити – према проценама НА-VOCScope-а, годишње се пружањем сексуалних услуга у свету оствари приход од 180 милијарди долара.³³

У многим научним студијама, проституција се третира као најкарактеристичнија делатност на илегалном тржишту, из простог разлога што постоје потрошачки прохтеви у континуитету, док се, са друге стране, не захтевају нека посебна знања да би се ова услуга пружала. Као појава, она постоји у свакој земљи – ипак, сматра се да је нарочито изражена у сиромашним и економски неразвијеним државама.

Иако постоје многи облици експлоатације, већина жртава трговине људима су жене и девојке које се експлоатишу у сексуалне сврхе. Како Европљани троше милијарде евра годишње на проституцију и остале комерцијалне сексуалне услуге, тржиште комерцијалних сексуалних услуга се сматра главним покретачем трговине људима.³⁴ Стога није случајно што се велика већина жртава нађе у сектору проституције, а удео сексуалних радника који илегално мигрирају је све већи.

3.6. Илегално тржиште оружја

Закони многих држава забрањују купопродају оружја или је дозвољавају уз веома широка ограничења, која се могу кретати од промера калибра оружја, до дужине цеви и врсте механизма. Бројни су разлози због којих се оружје појављује на илегалном тржишту. Најчешће је то немогућност да се оно купи легално, или у случају да легална куповина подразумева високу цену и порез. Такође, на илегалном тржишту се оружјем снабдевају и особе које нису у стању да испуне законске услове за његово поседовање, услед одређене болести или криминалне прошлости.

³² Susan Scutti, „Organ Trafficking: An International Crime Infrequently Punished”, *Medical Daily*, Jul 9, 2013, <http://www.medicaldaily.com/organ-trafficking-international-crime-infrequently-punished-247493>, 18.10.2015.

³³ Prostitution: Prices and Statistics of the Global Sex Trade, *Havocscope, E-BOOK, 2015, 1-2*, http://www.amazon.com/Prostitution-Prices-Statistics-Global-Trade-book/dp/B00ZZBFXO2#reader_B00ZZBFXO2, 18.10.2015.

³⁴ *Organized Crime Situation Report 2004 - Focus on the threat of cybercrime*, Council of Europe, Strasbourg, December 2004, 22.

Вредност документоване, легалне трговине ватреним оружјем веома је тешко одредити, због чега у литератури фигурирају различите процене. Према подацима 53 земље извознице, трговина малим и лаким ватреним оружјем у свету је, за 2006. годину, износила око 1,58 милијарди долара.³⁵ С друге стране, неки аутори истичу да глобална трговина свих врста конвенционалног оружја износи најмање 60 милијарди долара годишње, од чега око 8 милијарди чини трговина пиштољима, пушкама, аутоматским пушкама и муницијом.³⁶ Иначе, највећи извозници ватреног оружја у свету су САД, Русија, Француска и Велика Британија, при чему прве две убедљиво предњаче. Када је реч о размерама илегалне трговине оружјем, најчешће процене се крећу између 10 и 20% од укупне глобалне трговине оружјем.³⁷

3.7. Илегално тржиште дуванских производа

Организовани криминал, кријумчарењем и пласманом на илегално тржиште, експлоатише различите врсте високо опорезованих роба. Током 1990-тих година у Европи је у том погледу био изражен шверц нафтних деривата, цигарета, метала (никл, бакар и кобалт) и осталих природних ресурса, који су куповани по субвенционисаним ценама, а затим кријумчарени у иностранство и продавани по ценама на светском тржишту, које су биле знатно веће. Тада, као и данас, нарочито је актуелно кријумчарење цигарета и њихов пласман на илегално тржиште.

Глобално тржиште цигарета углавном је стабилно. Годишње се у свету прода око 6 билиона цигарета, док број одраслих пушача износи једну милијарду. Око 660 милијарди цигарета које се конзумирају сваке године, или 10 % од укупног броја, потичу са илегалног тржишта, чиме се државе широм света лишавају око 30 милијарди фунти пореских прихода годишње.³⁸ Када је реч о Европи, процењује се да незаконита трговина цигаретама *Европску унију*, кроз изгубљене пореске и царинске приходе, годишње кошта преко 10 милијарди евра, док око 65% заплених цигарета чине фалсификати.³⁹ Потрошња цигарета које потичу са илегалног тржишта у Европи повећана је за 30% у периоду 2008-2012. године, достижући 11,1% од укупне потрошње у 2012.⁴⁰

³⁵ *Shadows of war*, Small Arms Survey, Geneva, 2009, p. 7.

³⁶ Craig Whitney, *Ruling Arms*, *World Policy Journal*, vol. 29, 1-2/2012, <http://www.worldpolicy.org/journal/winter2012/ruling-arms>, 12.10.2015.

³⁷ *The Globalization of Crime - A Transnational Organized Crime Threat Assessment*, United Nations Office on Drugs and Crime, 2010, 129.

³⁸ *Annual Report and Accounts 2014*, Imperial Tobacco Group PLC, 2014, 7.

³⁹ Anna Dimitrova Stull, *EU action to reduce illicit trade in tobacco products*, European Parliamentary Research Service, 2014, 2.

⁴⁰ *Project Star 2012 Results*, KPMG Report, April 2013, 5, http://www.pmi.com/eng/media_center/media_kit/Documents/Project_Star_2012_Final_Report.pdf, 5.11.2015.

3.8. Тржиште прљавог новца

Највећи део своје моћи организовани криминал заснива на новцу прибављеном незаконитим делатностима – он представља економску полугу криминалних организација, која им омогућује укључивање у легалне економске активности и корупцију органа власти. Користећи методе *прања новца*, организовани криминал прикрива природу, порекло и постојање нелегално стечених средстава, тиме и сопствену криминалну делатност. Њиховим укључивањем у легалне финансијске токове угрожава се економски систем и тржишна конкуренцију, уз истовремени утицај на економске, политичке и друштвене токове на националном и међународном нивоу.

Основни проблем који постоји у вези са изузетно великим приходима организованог криминала јесте како такве приходе несметано користити као легалне. Како би се спречило да му полиција и правосудни органи уђу у траг и онемогуће инвестирање у друге послове, криминални профит се мора обрадити на такав начин да се не може разликовати од легитимно стеченог новца. Савремене тенденције у борби против свих облика криминала, нарочито организованог, фокусирају активности државних органа на заплону средстава до којих се дошло криминалном делатношћу и онемогућавање њиховог укључивања у легалне привредне и финансијске токове.⁴¹ Овај заокрет почео је средином осамдесетих година XX века, до када је тежиште борбе против организованог и других облика имовинског криминала било усмерено на откривање самих криминалних делатности. Временски, он се поклапа и са појавом инкриминације *прања новца* у међународним актима и правним системима бројних земаља. Логика таквог приступа је у сужавању могућности коришћења противправно стечене имовинске користи. Суочени са могућностима заплене незаконите имовине, откривањем саме криминалне делатности и кажњавањем њених извршилаца, групе и појединци перу свој новац, интегришући га у легалне финансијске токове низом различитих финансијских трансакција.

Прање новца је данас изузетно распрострањена појава - према подацима *Међународног монетарног фонда (International Monetary Fund - IMF)* сума опраног новца на годишњем нивоу износи два до пет процената укупног годишњег бруто светског дохотка, што номинално изражено износи између 800 и 2.000 милијарди долара.⁴²

⁴¹ Дарко Маринковић, *Сузбијање организованог криминала – специјалне истражне методе*, Прометеј Нови Сад, 2010, 213.

⁴² *Money-Laundering and Globalization*, United Nations Office of Drugs and Crime, <https://www.unodc.org/unodc/en/money-laundering/globalization.htm>, 20.11.2015.

4. ЗАКЉУЧАК

Илегална тржишта представљају феномен од изузетног економског, политичког и друштвеног значаја. О њима се говори у ситуацијама у којима производи који су предмет размене, или сама размена, крше утврђене законске одредбе. С политичког становишта, постојање илегалних тржишта представља значајан изазов за државу и правни систем једне земље, али и ширег привредног региона или економске заједнице. Због изазова које постојање илегалних тржишта намеће моралном устројству друштва, неопходно је размотрити и њихове шире друштвене аспекте. На илегалним тржиштима се државне институције и примена закона налазе ван домаћаја тржишних учесника. Друштвене везе и лична познанства, односно контакти на илегалним тржиштима играју истакнуту улогу функционалног супститута, али су без обзира на то у инфериорном положају у односу на формалне институције.

У протеклој деценији дошло је до значајног раста незаконите трговине наркотика, људи, ватреног оружја, фалсификованих производа и природних ресурса. Купопродаја ових, као и других врста роба и услуга на илегалним тржиштима, генерално се одликује високим нивоима организовања и присуством јаких криминалних група и мрежа, али и појединаца.

Када је реч о мерењима незаконитих финансијских токова на илегалним тржиштима, нема дилеме да је реч о веома комплексном проблему - тренутно не постоји јединствен метод који би обезбедио његове јасне и неспорне димензије. Ипак, иако је тешко одредити прецизне размере њиховог обима и величине, с обзиром да учесници на илегалним тржиштима не објављују податке о својим приходима, расходима и профиту, постојеће процене указују да они на годишњем нивоу премашују вредност од 1.800 милијарди америчких долара.

Размере међународне трговине кривотвореном робом су у 2007. години износиле око 250 милијарди долара. Глобална трговина наркотицима се у првој деценији XX века мери стотинама милијарди долара. Само тржиште кокаина у свету вреди 88 милијарди долара, док вредност тржишта хероина износи 65 милијарди долара. Присилни рад широм света генерише 150 милијарди долара нелегалног профита годишње. Илегална трговина органима расте – годишњи остварени профит износи између 600 милиона и 1,2 милијарде долара, не рачунајући трансплантације срца, плућа и панкреаса, за које подаци нису доступни. Проституција или комерцијализовани секс је једна од грана секс индустрије кроз коју се остварују огромни профити – годишње се пружањем сексуалних услуга у свету оствари приход од 180 милијарди долара. Трговина малим и лаким ватреним оружјем у свету, за 2006. годину, износила је око 1,58 милијарди долара. Незакони-

та трговина цигаретама Европску унију, кроз изгубљене пореске и царинске приходе, годишње кошта преко 10 милијарди евра, док око 65% заплених цигарета чине фалсификати. Сума опраног новца на годишњем нивоу износи два до пет процената укупног годишњег бруто светског дохотка, односно између 800 и 2.000 милијарди долара.

*Darko M. Marinković, Ph.D., Associate Professor
The Academy of Criminalistic and Police Studies
Belgrade
darko.marinkovic@kpa.edu.rs*

Illegal Markets – Estimates of Global Proceeds

Abstract: *Illegal markets represent a phenomenon of considerable economic, political and social significance whose annual income exceeds the value of a thousand billion USD. Illegal market participants are beyond the reach of government institutions and rule of law while social connections and personal acquaintances play an important role of functional substitute. In the last decade there was a significant increase of illegal trafficking of narcotics, people, fire arms, counterfeit products and natural resources. Both selling and purchase of these as well as other kinds of products and services at illegal markets are generally characterized by high level of organization and presence of strong criminal groups and networks. Although these activities existed in the past their present scope and geographic distribution are without precedent.*

Measuring unlawful financial flows at illegal markets represents quite a complex task. Various estimates are the result of inexistence of uniform and generally accepted methodology. In addition to this, the special problem is also the consensus of market actors, because of which the phenomenon of illegal markets and distribution of products and services at these markets is rather hidden.

The paper defines and analyzes the key features of illegal markets, the role of organized crime at illegal markets, as well as the estimates of the values of financial flows at the markets of counterfeit products, narcotics, and people as goods, or human organs and sexual services, weapons, tobacco products and dirty money.

Key words: *illegal markets, criminal proceeds, organized crime, value of illegal markets, market of counterfeit products, human trafficking, market of narcotics, illegal cigarette market, illegal weapons market, money laundering*

Датум пријема рада: 19.01.2016.